

DOI: <https://doi.org/10.36719/2706-6185/36/59-63>

Nihad Mehbalıyev
Naxçıvan Dövlət Universiteti
nihad.mehbaliyev@mail.ru

İNNOVATİV SOSIAL-İQTİSADİ İNKİŞAF VƏ NAXÇIVAN MUXTAR RESPUBLİKASINDA ONUN TƏTBİQ İSTİQAMƏTLƏRİ

Xülasə

Məqalədə Naxçıvan Muxtar Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafından bəhs olunmuş, muxtar respublikada iqtisadiyyatın inkişafının davamlılığının təmin edilməsi, infrastrukturun və sosial xidmətlərin daha da yaxşılaşdırılması, əhalinin məşğulluğunun və maddi rifahının yüksəldilməsi ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlərdə innovasiyaların tətbiqinin təsir mexanizmi ortaya qoyularaq təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: *sosial-iqtisadi inkişaf, iqtisadi artım, innovasiya siyasəti, innovasiya fəaliyyəti*

Nihad Mehbalıyev
Nakhchivan State University
nihad.mehbaliyev@mail.ru

Innovative socio-economic development and its application directions in Nakhchivan Autonomous Republic

Abstract

In the article, the socio-economic development of the Nakhchivan Autonomous Republic was discussed, the impact mechanism of the application of innovations in the measures implemented to ensure the sustainability of the economy in the autonomous republic, the further improvement of infrastructure and social services, and the improvement of the population's employment and financial well-being was revealed and analyzed.

Keywords: *socio-economic development, economic growth, innovation policy, innovation activity*

Giriş

Azərbaycanda aparılan islahatlar, düşünülmüş siyasət ölkəmizin hərtərəfli inkişafını təmin edir. Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən müəyyənləşdirilmiş, möhtərəm Cənab Prezident İlham Əliyev tərəfindən müasir global çağırışlar əsasında zəngiləşdirilərək uğurla davam etdirilən milli inkişaf strategiyası ölkəmizin və xalqımızın gələcəyinə böyük nikbinliklə baxmağa imkan verir. Son on il ərzində Azərbaycan dünyada ən sürətli tempiylə inkişaf edən dövlət kimi tanınır. Bunun başlıca səbəbi elmi əsaslara söykənən iqtisadi islahatların siyasi islahatlarla tamamlanması və uzlaşdırılmasıdır. Azərbaycanın bu təcrübəsi dünyada maraqla qarşılır və öyrənilir. Dövlətimizin başçısının qarşıya qoyduğu ən mühüm vəzifələr sırasında sosial-iqtisadi inkişafın innovativ və kreativ vasitələrlə sürətləndirilməsi mühüm yer tutur. İnnovasiya proseslərinin intensivliyinin artması hazırda global iqtisadi sistemdə baş verən dəyişikliklərin mühüm istiqamətlərindəndir. İnnovasiya mühiti üçün əlverişli şəraitin yaradılması prosesi olduqca mürəkkəb və resurs həcmlidir və burada “yaradıcı” rol dövlətə məxsusdur. İqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsində innovasiyaların, yeni texnologiyaların tətbiqi ilə yanaşı, iqtisadi münasibətlərin etibarlılığı və sabitliyini təmin edən, cəmiyyətin praktik olaraq əhəmiyyətli məsələlərinin ən effektiv həllinə imkan yaradan hüquqi vasitələr də xüsusi əhəmiyyət daşıyır (1).

İnkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasında da innovasiya siyasətinin həyata keçirilməsinə dövlət səviyyəsində böyük əhəmiyyət verilir. Nəzərə almaq lazımdır ki, müasir innovasiya siyasəti dövlətin sosial-iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsi olmaqla, hakimiyyət

orqanlarının elm, texnika və elmi-texniki nailiyyətlərinin həyata keçirilməsi sahəsində apardığı fəaliyyətin məqsədini, istiqamət və formalarını müəyyənləşdirir. Müvafiq siyasətin əsasını elmi-texniki inkişafın konseptual hüquqi əsasları təşkil edir. Həmin əsasların işlənilib hazırlanması zamanı əsaslandırılmış müddəalar elmin aparıcı sahələrinin inkişaf istiqamətlərinin və texnoloji proseslərin yerləşdirilməsi tədbirlərini əhatə etməlidir. Bu zaman elmi-texniki inkişafın stimullaşdırılması sisteminin təkmilləşdirilməsi, elmin və texnikanın prioritet inkişaf istiqamətlərinin seçilməsi, lisenziya-patent hüququ, eləcə də intellektual mülkiyyət hüquqlarının qorunması, elmi infrastrukturun yeniləşdirilməsi, elmi kadrların mövcud tələblər səviyyəsində hazırlanması və s. kimi tədbirlər diqqət mərkəzində saxlanılmalıdır. Ümumiyyətlə, dövlətin innovasiya siyasətinin əsas məqsədləri iqtisadi ədəbiyyatlarda aşağıdakı kimi ifadə olunur:

- innovasiya fəaliyyəti üçün iqtisadi, hüquqi və təşkilati şəraitin yaradılması;
- innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırılmasına, habelə innovasiya sferasında bazar münasibətlərinin və sahibkarlığın inkişafına yardım göstərmək;
- innovasiya fəaliyyətinə dövlət yardımının genişləndirilməsi, innovasiya fəaliyyətinin inkişafına yönləndirilmiş dövlət resurslarından istifadənin səmərəliliyinin yüksəldilməsi;
- beynəlxalq bazarlarda milli innovasiya məhsullarının satışının və ölkənin ixrac potensialının inkişafı üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsi və s.

Son illər ərzində ölkəmizdə innovasiyaların tiplərinə görə ümumi sənayedə innovasiyalara çəkilən xərclərin strukturunda ciddi dəyişiklik qeydə alınmışdır. Bunun da əsas səbəbi ölkədə dövlət və özəl sektor tərəfindən sənaye sahələrinin inkişafına ayrılan investisiya qoyuluşlarının, istehsal olunan innovasiyalı sənaye məhsullarının rəqabət qabiliyyətinin və ixrac imkanlarının yüksəlməsi, daxili bazarın sənaye məhsullarına olan tələbatının artması və s. hesab olunur (2).

Ötən dövr ərzində ölkə iqtisadiyyatının inkişafının müxtəlif istiqamətlərinin vahid dövlət proqramları çərçivəsində tənzimlənməsi, iqtisadi inkişafın sürətləndirilməsi, sosial-iqtisadi inkişafda regionların rolunun yüksəldilməsi, iqtisadiyyatın sahələrinin və regionların kompleks inkişafının təmin edilməsi nəticəsində əhalinin rifah halının və həyat standartlarının təkmilləşdirilməsi istiqamətində mühüm nailiyyətlər əldə edilmişdir (3).

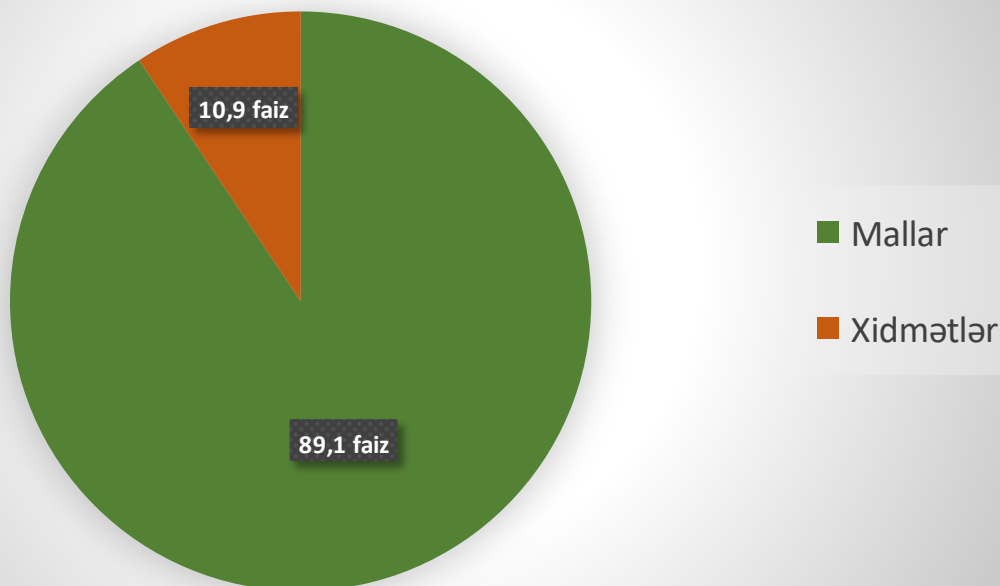
Qeyd olunan ümumi inkişaf fonunda Naxçıvan Muxtar Respublikasının iqtisadiyyatı və sosial həyatı özünəməxsusluğu ilə fərqlənir. Bunlarla yanaşı ölkə başçısı tərəfindən muxtar respublikanın inkişafına da yüksək qayğı göstərilir. Muxtar respublikada həyata keçirilən islahatlar, cənab Prezidentin müvafiq Fərmanı ilə yeni idarəetmə institutunun yaradılması, bütün sahələrdə əhalinin indiyə qədər üzləşdiyi çətinliklərin, problemlərin həllini tapmasına imkan yaratmışdır. İnkişafın təmin edilməsi, ictimai, sosial və iqtisadi vəziyyətin yaxşılaşdırılması məqsədilə müvafiq fəaliyyətlər həyata keçirilməkdədir (4). Muxtar respublikada iqtisadiyyatın inkişafının davamlılığının təmin edilməsi, infrastrukturun və sosial xidmətlərin daha da yaxşılaşdırılması, əhalinin məşğulluğunun və maddi rifahının yüksəldilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2023-cü il 5 iyun tarixli Sərəncamı ilə “Naxçıvan Muxtar Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafına dair 2023-2027-ci illər üçün Dövlət Proqramı” təsdiq edilmişdir. Dövlət Proqramı yeni mərhələdə qarşıya qoyulmuş hədəflərin reallaşdırılması məqsədilə hazırlanmışdır. Dövlət Proqramında Naxçıvan Muxtar Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafının daha da sürətləndirilməsinə nail olunması üçün məqsədlər və prioritet istiqamətlər müəyyən edilmişdir. Bundan əlavə, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2023-cü il 15 sentyabr tarixli Sərəncamı ilə “Naxçıvan Muxtar Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafına dair 2023-2027-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nın 2023-2024-cü illər üzrə Təfəsilatlı Tədbirlər Planı” təsdiq edilmişdir.

Mövcud imkanlardan istifadə edilməklə Naxçıvan Muxtar Respublikasının sosial-iqtisadi həyatında, o cümlədən kənd yerlərində iqtisadi fəaliyyətin sürətləndirilməsi, əlverişli biznes mühitinin formalaşdırılması, investisiyaların cəlb edilməsi nəticəsində ixrac potensialının artırılması, dayanıqlı iş yerlərinin yaradılması istiqamətlərində işlərin yeni keyfiyyət mərhələsinə keçməsi əsas hədəflərdəndir (5). Statistik məlumatlara nəzər saldıqda, son illər muxtar respublikada aparılan islahatların artıq öz bəhrəsini verdiyinin şahidi oluruq.

Makroiqtisadi göstəricilər

2023-cü ildə iqtisadiyyatın əsas sahələri üzrə məhsul buraxılışı 1 milyard 552 milyon 115 min 800 manat olmuşdur.

Sənaye məhsulu istehsalı

2023-cü ildə muxtar respublikada 593 milyon 899 min 900 manat dəyərində sənaye məhsulu istehsal edilmişdir ki, bunun da 529 milyon 326 min 300 manatı və ya 89,1 faizi malların, 64 milyon 573 min 600 manatı və ya 10,9 faizi isə xidmətlərin payına düşmüşdür.

Göstəricinin adı	2023-cü ildə, faktiki
Ümumi məhsul buraxılışı, min manat	1 552 115,8
Sənaye məhsulu, min manat	593 899,9
Əsas kapitala yönəldilmiş vəsaitlər, min manat	167 477,9
Kənd təsərrüfatı məhsulu, min manat	358 429,4
Nəqliyyat sektorunda yük daşınması, min manat	7 076,4
İnformasiya və rabitə xidmətləri, min manat	34 242,7
Pərakəndə ticarət dövriyyəsi, min manat	1 137 943,6
Əhaliyə göstərilən ödənişli xidmətlər, min manat	178 174,4
Dövlət büdcəsinin gəlirləri, min manat	184 385,5
Dövlət büdcəsinin xərcləri, min manat	553 857,2
Orta aylıq nominal əməkhaqqı, manat	679,2*

Qeyd: *2023-cü ilin yanvar – noyabr ayları

Muxtar respublikada səmərəli məşğulluq imkanlarının yaradılması əhalinin alıcılıq qabiliyyətini yüksəlmiş, əmtəə dövriyyəsinin həcmi genişləndirmişdir. 2023-cü ildə muxtar respublikada pərakəndə ticarət dövriyyəsi 1 milyard 137 milyon 943 min 600 manat təşkil etmişdir.

2023-cü ildə əhaliyə 178 milyon 174 min 400 manatlıq ödənişli xidmətlər göstərilmişdir. Həmin dövrdə muxtar respublikada informasiya və rabitə xidmətləri 34 milyon 242 min 700 manat olmuşdur.

2023-cü ildə bütün maliyyə mənbələrindən əsas kapitala ümumilikdə 167 milyon 477 min 900 manat vəsait yönəldilmişdir. Həmin vəsaitin 82,3 faizi və ya 137 milyon 776 min 600 manatı tikinti-quraşdırma işlərinin payına düşür. Tikinti-quraşdırma işləri və avadanlıqların alınması üçün dövlət büdcəsində nəzərdə tutulan vəsaitlər hesabına ümumilikdə 32.1 milyon manat ayrılmışdır. Yerdə qalan vəsaitlər fərdi təsərrüfatlar və sahibkarlıq subyektləri tərəfindən maliyyələşdirilmişdir.

Ümumiyyətlə, innovasiyalar daha təkmil texnoloji proses yaradılması, bazara yeni məhsul çıxarılması, həmçinin sosial xidmətlərə yeni tərzdə yanaşma ilə ifadə olunur. Zaman keçdikcə bütün sahələrdə innovasiyaların artan sürətlə tətbiq olunması muxtar respublikanın sosial-iqtisadi inkişafının müasir mənzərəsini yaradıb. İqtisadiyyatımızın sahə strukturunda müxtəlif dəyişikliklər, ənənəvi sahələrlə yanaşı texnoloji və elm tutumlu yeni sahələrin meydana gəlməsi, yeni məhsulların istehsalı, mövcud məhsulların yeni növ və modifikasiyalarda bazara çıxarılması ilbəl daha geniş miqyas alıb. İstehsalat uzunmüddətli innovativ yanaşmanın nəticəsidir ki, hazırda muxtar respublikada 383 növdə məhsul istehsal olunur, 350 növdə məhsula tələbat tamamilə yerli istehsal hesabına ödənilir. Sənayedə və kənd təsərrüfatında müasir texnologiyaların, yeni xammal növlərinin istehsalatla cəlb olunması texnoloji yönümlü innovasiyaların yayılmasını sürətləndirir (6).

Muxtar respublikanın bank, vergi və maliyyə sektorunda innovasiyaların tətbiqi geniş vüsət alıb. Ən müasir texnologiyaların istifadəsi diqqətdə saxlanılıb, nağdsız ödəniş sistemləri, elektron bankçılıq təşəkkül tapıb və inkişaf etdirilib. Maliyyə xidmətlərinə sürətli, asan və səmərəli çıxışı təmin edən yeni ödəmə texnologiyaları, bankomatlar, ödəniş terminaları istifadəyə verilib, sürətli pul köçürmələri imkanı yaradılıb (7).

Ticarətin daha müasir, yüksək rahatlığı və funksionallığı ilə seçilən supermarketlər, alış-veriş mərkəzləri, ixtisaslaşdırılmış satış şəbəkələri vasitəsilə həyata keçirilməsi təmin edilib. Muxtar respublikada müxtəlif yarmarka və festivalların təşkili yerli məhsulların tanıtılmasına, ailə təsərrüfatlarında əmtəəlik, istehsal və bazar təcrübəsinin inkişafına xidmət edən təşkilati innovasiyalardır. Ailə təsərrüfatları üçün müvafiq sahələr üzrə məsləhət və maarifləndirmə xidmətlərinin təşkili, qablaşdırma, etikətlənmə, markalanma dəstəyinin göstərilməsi də bu qəbildən olan yeniliklər kimi diqqətəlayiqdir.

Elm və təhsil müəssisələrində yaradılan müasir informasiya-kommunikasiya infrastrukturunun interaktiv təhsil sisteminə qoşulması kadr hazırlığında yeni dövrün əsasını qoyub. Muxtar respublikanın informasiya-rabitə sistemi tamamilə yeni nəsil texnologiyalar əsasında qurulub, "Elektron hökumət" portalı vasitəsilə əhaliyə 300-ə yaxın elektron xidmətin göstərilməsi təmin edilib. Enerji təsərrüfatı smart texnologiyaların tətbiqi mərhələsinə yüksəlib. Muxtar respublikada istifadəyə verilmiş günəş elektrik stansiyaları dövrümüzün ən qabaqcıl innovasiya nümunəsidir.

Kənd yaşayış məntəqələrində əhalinin bütün zəruri xidmətlərini eyni məkanda əldə etməyə imkan yaradan kənd və xidmət mərkəzləri, vətəndaşlara yaşadıqları ərazidə göstərilən səyyar xidmətlər, nümunəvi təsərrüfat və ailə təsərrüfatı layihələri, Ağbulaq turizm istirahət bölgəsi kimi muxtar respublikaya məxsus olan sosial və biznes yönümlü innovasiyalar orijinal ideyası və yüksək səmərəliliyi ilə seçilir (Məmmədov, 2004).

Azad sahibkarlıq fəaliyyətinin geniş vüsət aldığı muxtar respublikada yerli ehtiyatlar hesabına müxtəlif növdə sənaye məhsulları istehsalının təşkili, aqrar sektorda emal sənayesinin genişləndirilməsi, sosial xidmət sahələrində kiçik və orta sahibkarlığın daha da gücləndirilməsi öz bəhrəsini verməkdədir. Beləliklə, sadaladığımız sahələr üzrə həyata keçirilən və görülən işlər muxtar respublikanın bütövlükdə sosial-iqtisadi sahələrinin inkişafının innovativ və kreativ imkanlarla sürətli şəkildə inkişafını bir daha sübut edir.

Nəticə

Fikrimizcə, Azərbaycanda və onun ayrılmaz tərkib hissəsi olan Naxçıvan Muxtar Respublikasında müasir innovasiya siyasətinin davam etdirilməsi ölkənin iqtisadi inkişafına müsbət təsir edir. Lakin bu sahədə beynəlxalq təcrübə nəzərə alınmaqla, iqtisadi siyasətin davam etdirilməsi zəruridir. İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi onu göstərir ki, innovasiya tələblərinə müvafiq olan borc vəsaitlərinin cəlb edilməsi forması istiqrazların buraxılmasıdır. Onların xarakterik cəhəti uzunmüddətli tədavül dövrünün (bir neçə on il) olmasıdır. İddia etmək olar ki, baxılan proseslər üçün istiqraz borcları əsasında maliyyələşdirmə daha üstün tutulur. Məsələn, bu təcrübənin ölkəmizdə də tətbiqini daha məqsədəuyğun hesab etmək olar.

Ümumiyyətlə, maliyyə resurslarının cəlb edilməsinin növbəti forması xarici mənbələr hesabına şəxsi kapitalın artırılmasıdır. Belə forma xüsusilə yüksək reputasiyaya və şöhrətə malik olan artıq çoxdan ölkəmizdə fəaliyyət göstərən müəssisələr üçün vacibdir. Onlar səhmləri emissiya etmək və bunun hesabına öz kapitalını artırmaq imkanlarına malikdirlər.

Beləliklə, təhlildən də göründüyü kimi, yaxın perspektiv dövr ərzində innovasiya siyasətinin davam etdirilməsi zəruri və məqsədəuyğundur.

Ədəbiyyat

1. www.serqqapisi.gov.az
2. www.google.az
3. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2019-2023-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı.
4. www.nuhcixan.az
5. Naxçıvan Muxtar Respublikasının sosial-iqtisadi inkişafına dair 2023-2027-ci illər üçün Dövlət Proqramı.
6. www.statistika.nmr.az
7. www.ntv.az
8. Məmmədov, S. (2004). Naxçıvan 80. Bakı: Araz, 166 s.

Göndərilib: 25.04.2024

Qəbul edilib: 10.06.2024